

ВЕКТОРИ РАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

© Василевська Г. В., 2012

Здійснено порівняльний аналіз доходів громадян в окремих країнах. За допомогою математичного моделювання обґрунтовано необхідність запровадження прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб та використання прожиткового мінімуму для визначення об'єкта оподаткування. Окреслено напрями раціоналізації оподаткування доходів фізичних осіб в Україні, причому встановлено соціальні ефекти для платників податків та фіскальну значущість цього податку.

Ключові слова: преференційне оподаткування, податкові преференції, податкові пільги.

DIRECTIONS IN THE RATIONALIZE PERSONAL INCOME TAX IN UKRAINE

© Vasylevska H., 2012

This article includes comparative analysis of incomes in some countries. The based on mathematical modeling need to implement a progressive personal income tax rates scale and the using living wage to definition of object of taxation. Recommended rationalization of taxes to address of personal Income tax in Ukraine and defined social effects for taxpayers and fiscal significance of this tax.

Key words: preferential taxation, tax preferences, tax incentives.

Постановка проблеми. Преференційне оподаткування є дієвим засобом перерозподілу фінансового ресурсу в державі, тому для ефективного функціонування суспільства досить важливим є забезпечення соціально-економічної доцільності цього процесу. Однак намагання влади здійснювати раціональний перерозподіл індивідуальних доходів громадян для обмеження бюджетних диспропорцій та диверсифікації доходів населення завдяки преференціям, запровадженим у сфері оподаткування індивідуальних доходів громадян, не привели до подолання бідності в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслені проблеми відображено в багатьох наукових дослідженнях і працях вітчизняних учених-економістів – А. Соколовської, Т. Єфименко, І. Луніної [1], Ю. Іванова, А. Крисоватого, О. Десятнюк [2], З. Варналія, П. Мельника, Л. Тарангул [3]. Разом з тим використання преференцій щодо оподаткування доходів громадян потребує детального дослідження, наукового обґрунтування та визначення на цій основі оптимальних механізмів їх реалізації.

Цілі статті. На основі здійсненого аналізу важливо окреслити вектори раціоналізації технологій оподаткування доходів фізичних осіб в Україні та зазначити можливі ефекти й фіскальну продуктивність диференціації прогресивних ставок оподаткування доходів для платників податку з метою досягнення економічного зростання та покращення добробуту громадян у державі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розподіл доходів серед дорослих членів суспільства, зокрема тих, які б формували основу середнього класу, негативно впливає на соціально-економічне середовище держави, що яскраво відображають статистичні показники (рис. 1) [4].

Згідно з дослідженнями аналітиків, в Україні, порівняно з Росією та Польщею – найближчими стратегічними партнерами – найбільший відсоток громадян, доходи яких менші за 1000 дол. США за рік – 42,5 %, натомість у Росії цей показник у 2010 р. у 1,8 разу менший і становить 24 %, а в Польщі – у 5 разів менший і становив 8,3 % від загальної кількості дорослого населення у країні.

Відсоток громадян, які отримують від 1000 дол. США до 10 000 дол. США за рік, в Україні становить 53,4 %, у Росії – 51,4 %, а у Польщі – 36,4 %. Важливими у цьому розподілі є показники групи дорослих осіб, доходи яких налічують від 10 000 – до 100 000 дол. США за рік. Їх частка в Україні є найнижчою і становить усього 4 % від загальної чисельності дорослого населення у країні, водночас у Росії вона більша майже у 6 разів (23,5 %), а в Польщі перевищує вітчизняний показник у 12,6 разу (50,4 %).

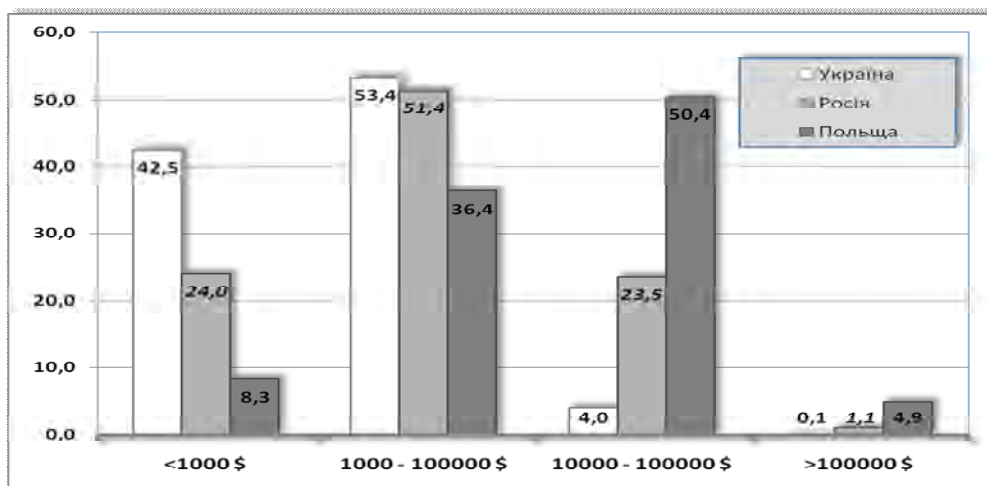

Рис. 1. Порівняльний розподіл доходів громадян між Україною, Російською Федерацією та Польською Республікою у розрахунку на одну дорослу особу на рік, % (за підсумками 2010 р.)

Впливати на розвиток соціальної інфраструктури через державне регулювання доходів населення можна, використовуючи податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) [1]. Перевагами цього податку над іншими платежами є поєднання обов'язковості та добровільності його сплати до бюджету, а також відповідність основним принципам функціонування податкової системи: справедливості й ефективності його справляння. Крім того, податок на доходи фізичних осіб не впливає на здійснення процесу ціноутворення, є прозорим та зрозумілим для платників податків із конкретно визначеним джерелом його сплати. Динаміка його надходжень є інформативним віддзеркаленням соціально-економічного становища у державі та вагомим критерієм оцінювання ефективності реалізації податкової політики. Саме цей податок відіграє важливу роль у регулюванні вектора індивідуальних грошових потоків кожного платника й визначенні обсягу витрат усіх суспільних прошарків населення.

Світовій практиці відомі кілька підходів до оподаткування доходів громадян:

а) пропорційний метод оподаткування, якому відповідає лінійна шкала оподаткування, за якою застосовується єдина ставка податку для оподаткування платників податків незалежно від суми отриманого доходу;

б) непропорційний метод оподаткування доходів, який передбачає використання:

– прогресивної шкали оподаткування – коли ставка податку поступово збільшується відповідно до нарощування бази оподаткування, тобто чим більший дохід платника податку, тим вища ставка податку;

– регресивної (прямо протилежна до прогресивної) – у разі збільшення бази оподаткування (доходу платника податку) зменшується податкова ставка;

– дегресивної (різновид прогресивної шкали оподаткування, проте прогресія розвивається знизу догори, а дегресія – згори донизу, причому зі зменшенням податкової бази знижується податкова ставка; однак, коли податкова база досягає певної, заздалегідь визначеної, суми (мінімуму) – ставка стає сталою і відбувається перехід до лінійного оподаткування).

Отже, дегресивна шкала оподаткування – це поєднання прогресивного та лінійного методів оподаткування доходів громадян.

Більшість розвинених країн світу використовує прогресивну модель оподаткування, вважаючи її справедливою щодо платників податків різних соціальних груп. Натомість, кількість застосовуваних ставок при оподаткуванні індивідуальних доходів громадян може бути різною: змінюватися від чотирьох–п'яти (Австрія, Великобританія, Швеція (4 ставки), Бельгія, Італія, Словенія (5 ставок) та ін.) до шістнадцяти, як, наприклад, у Люксембурзі [5].

Перевагами використання податкової прогресії, на нашу думку, є такі аргументи:

– забезпечення розподілу національного доходу;

– фінансування бюджету;

– прогресивний податок є справедливим, ніж податок пропорційний, незважаючи на те, що сама по собі прогресія є явищем несправедливим щодо об'єкта оподаткування, проте вирівнює ще більшу несправедливість, яка є згубною для найбідніших верств платників податків у разі пропорційного оподаткування видатків;

– підвищення рівня добробуту громадян та суспільства загалом, адже, отримуючи вищі доходи, і внаслідок цього сплачуючи більші податки, кожен платник забезпечує розвиток суспільства, а отже, середовища, у якому він існує й функціонує;

– один із напрямів удосконалення податкового регулювання [2; 6, с. 171].

Зауважимо, що у вітчизняній практиці прибуткового оподаткування населення був досвід використання прогресивної шкали оподаткування, яка застосовувалася в Україні до 2004 р. Проте зміна прогресивної на лінійну модель оподаткування (зі ставкою податку на доходи фізичних осіб 13 %, а з 2007 р. – 15 %) виявилася малоефективною для України та лише розширила можливості отримання незадекларованих доходів і виплату заробітних плат у “конвертах”. Враховуючи об’єктивні фактори, які негативно впливають на загальний економічний стан у державі, – низькі доходи населення, високий рівень безробіття, активізацію міграційних процесів, соціальну незахищеність населення, стрімке старіння нації, нестабільність законодавства тощо, – варто говорити про необхідність реформування механізмів розподілу фінансових ресурсів у державі, зокрема податку на доходи фізичних осіб з погляду підвищення загального добробуту та платоспроможного попиту населення.

Детально дослідивши оподаткування індивідуальних доходів громадян на основі математичних розрахунків, представимо запропонований нами механізм оподаткування з урахуванням інфляційних процесів як прогресивну шкалу, яка базується не на фіксованих сумах отриманого платниками податків доходу, а на оподаткуванні доходів у формі кількості прожиткових мінімумів на основі експоненціальної функції, за якою зробимо розрахунки, підставивши дані:

$$\ln(y_{\min}) = \frac{x_{\max} \cdot \ln \frac{y_{\max}}{y_{\min}}}{(x_{\min} - x_{\max})}, \quad (1.1)$$

де y_{\min} , y_{\max} – мінімальна та максимальна поділки шкали оподаткування відповідно; x_{\min} , x_{\max} – мінімальний і максимальний оподатковуваний дохід відповідно; a і b – параметри експоненціальної функції.

Для розрахунку змінної s (ставки податку на доходи фізичних осіб) приймаємо $\Pi_{\min} = 1004$ грн. (прожитковий мінімум для працездатної особи, визначений Законом України “Про Державний бюджет України на 2011 рік” 2857-17, від 23.12.2010 р.) [7]; $k = 10$; $p = 23$ %, а мінімальну поділку шкали оподаткування $s_{\min} = 0,1$. Відтак, після виконання розрахунків, прогресивна шкала оподаткування доходів фізичних осіб матиме вигляд, як на рис. 2.

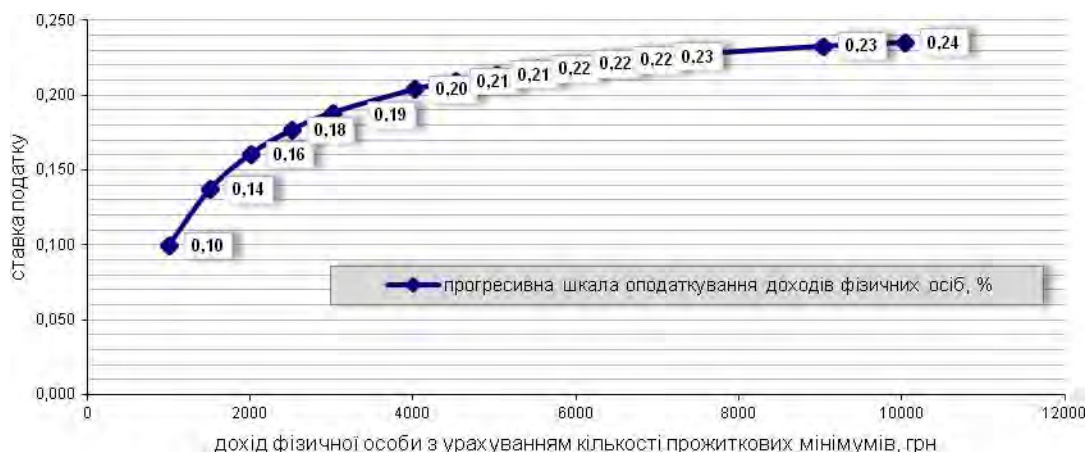

Рис. 2. Крива прогресивної шкали оподаткування податку на доходи фізичних осіб відповідно до експоненціальної функції

Джерело: розраховано автором.

Розрахунок ставок прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб зображено на рис. 2. Порівняємо встановлені норми оподаткування, передбачені Податковим кодексом України, де базова ставка оподаткування доходів фізичних осіб становить 15 %, а підвищена (у випадку, коли дохід платника дорівнює або перевищує 10 прожиткових мінімумів) – 17 %. Закладемо у наші розрахунки розмір прожиткового мінімуму в сумі 1004 грн. (1 січня 2012 р.). Згідно з чинним законодавством дохід платника від одного до дев’яти прожиткових мінімумів включно оподатковуватиметься за базовою ставкою, дохід у сумі 10 і більше прожиткових мінімумів за підвищеною ставкою. Поряд з цим, платник податку, сума доходу якого буде меншою або дорівнюватиме граничній межі доходу, що дозволяє застосовувати податкову соціальну пільгу (ПСП), має право на зменшення об’єкта оподаткування у розмірі, визначеному чинним законодавством.

Отже, у застосуванні прогресивної шкали оподаткування очевидним є як соціальний ефект [3, с. 127] (менша сплата податку для малозабезпечених громадян, що отримують доходи у розмірі від одного до трьох

прожиткових мінімумів включно), так і економічний (збільшення податкових надходжень від ПДФО за умов отримання доходу в розмірі п'яти і більше прожиткових мінімумів). При цьому варто врахувати, що сьогодні прожитковий мінімум в Україні не відповідає мінімальним потребам громадян, що свідчить про необхідність його збільшення.

Відтак, деталізуючи наші дослідження, відстежимо соціально-економічну доцільність такої преференції, як прогресивна шкала оподаткування (рис. 3, де крива А – це крива, що зображає прогресивну шкалу оподаткування згідно з прийнятим Податковим кодексом України, який передбачає оподаткування доходів громадян за двома ставками (15 % – основна, 17 % – якщо оподатковуваний дохід перевищує 10 прожиткових мінімумів).

Крива В, на підставі здійснених розрахунків, зображає запропоновану нами прогресію оподаткування доходів громадян, яка базується на оподаткуванні кількості прожиткових мінімумів громадян. Згідно з кривою В ставки податку змінюються у бік зростання, починаючи з 10 %. За цією ставкою оподатковуються доходи, обсяг яких перевищує розмір неоподаткованого мінімуму (причому розмір неоподаткованого мінімуму є змінною величиною, що прирівнюється до розміру одного прожиткового мінімуму). Площа S на рисунку визначає соціальну доцільність запровадження диференційованого оподаткування доходів громадян.

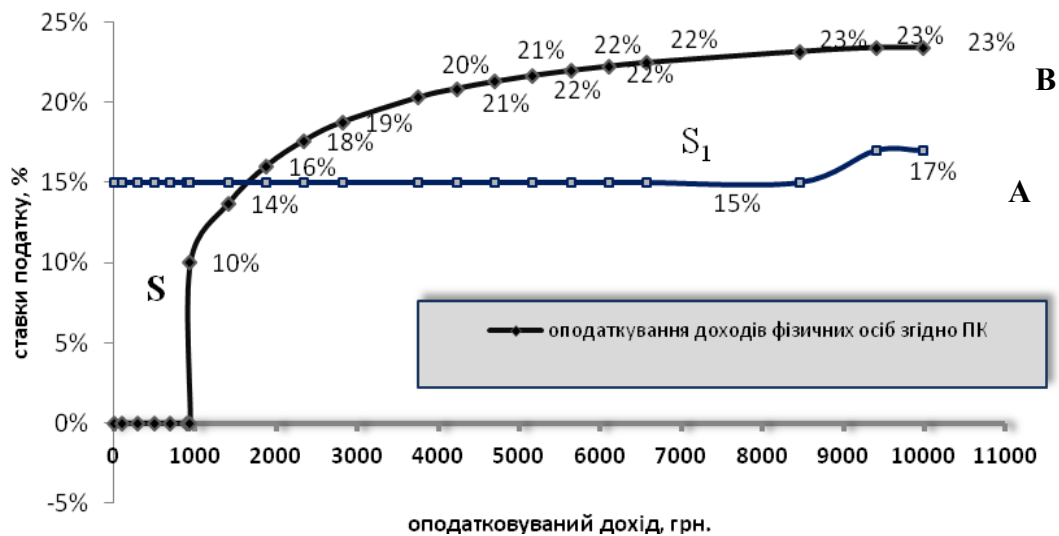

Рис. 3. Соціально-економічна доцільність прогресивної шкали оподаткування

Джерело: розраховано автором.

Якщо ж взяти до уваги те, що один прожитковий мінімум вважаємо за неоподатковуваний мінімум, то за нескладними розрахунками визначимо, на скільки збільшиться дохід фізичних осіб, які отримують найнижчі доходи в Україні. Так, за підсумками грудня 2010 р., кількість штатних працівників, які отримували заробітну плату в межах одного прожиткового мінімуму (до 922 грн. включно), становила 7,2 % (723,5856 тис. осіб) від загальної кількості працівників (10049,8 тис. осіб). 8,8 % від загальної кількості осіб отримували заробітну плату в межах від 922,01 грн. до 1000,00 грн. і ще 11,2 % від 1000,01 грн. до 1250,00 грн. Якщо ж врахувати, що прожитковий мінімум для працездатної особи у 2012 р. затверджено у розмірі 1073 грн., то можна припустити, що не оподатковуватимуться доходи близько 25 % штатних працівників податком на доходи фізичних осіб, ставка якого, згідно з Податковим кодексом, становить 15 %. У такому випадку доходи досліджуваної категорії працівників збільшаться майже на 15 % (з урахуванням єдиного соціального внеску), що становитиме відносно однієї особи 155,16 грн. Враховуючи невеликий розмір заощаджених ресурсів, неоподатковані кошти будуть залучені до споживчих процесів, де, своєю чергою, оподатковуватимуться непрямими податками, зокрема ПДВ, ставка якого в Україні (20 % до 2014 р. згідно з ПКУ) суттєво перевищує ставку податку на доходи фізичних осіб. Отже, кошти повернуться до державного бюджету у вигляді надходжень із ПДВ загальним обсягом близько 779664,0 тис. грн. за рік. Це дасть можливість підвищити купівельну спроможність більш ніж чверті населення країни, що працює, а значить, активізувати внутрішнє споживання. Усі інші доходи, які оподатковуватимуться відповідно до запропонованої шкали згідно з вибраною прогресією за ставками 10–23 %, чинитимуть помірно однакове навантаження на платників податку, оскільки зі зростанням обсягів доходу збільшення сум податкового зобов'язання буде відповідно однаковим щодо вартості сплачених у вигляді податку коштів. Що стосується площини S₁, то вона

відображає саме економічну складову доцільності запровадження прогресивної шкали оподаткування за мінусом суми, яка становить один неоподатковуваний мінімум громадян для усіх без винятку платників податку на доходи фізичних осіб.

Запропоновану нами прогресивну шкалу оподаткування доцільно запровадити з огляду на покращення соціально-економічного становища в державі та формування в українському суспільстві середнього класу громадян. Споживачі, платники податку на доходи фізичних осіб, різняться лише за розміром оплати праці, тому держава, використовуючи свої повноваження, повинна запроваджувати податкові преференції у вигляді прогресивної шкали оподаткування для підвищення платоспроможності населення та активізації процесів споживання. Цей факт є похідною функцією суспільного добробуту.

Отже, запропонована нами прогресія в оподаткуванні доходів фізичних осіб в Україні доводить потенційну можливість наповнення державного бюджету, що і забезпечить соціальну спрямованість здійснення податкових реформ шляхом збільшення податкових надходжень до бюджету держави за рахунок активізації процесів споживання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи здійснене дослідження, важливо зауважити, що значні резерви удосконалення преференційного оподаткування в Україні криються у сфері оподаткування індивідуальних доходів громадян. З цієї метою рекомендовано ввести прогресивну шкалу оподаткування доходів фізичних осіб та використати розмір прожиткового мінімуму для визначення об'єкта оподаткування, що забезпечить соціальну доцільність запровадження диференційованого оподаткування доходів громадян.

Отже, важливе значення у вивченні питання запровадження та функціонування податкових преференцій має науково обґрунтований підхід, спрямований на недопущення та запобігання кризовим ситуаціям, і враховує усі фактори невизначеності та ризиків у фінансових відносинах між суб'єктами оподаткування. Необхідною умовою цього процесу треба визнати стратегічні пріоритети у розвитку вітчизняної економіки, які збігалися б із потребами як держави, так і платників податків, а також з вимогами сьогодення та ефективного функціонування суспільства загалом.

1. Система податкових пільг в Україні у контексті європейського досвіду: монографія / [А.М. Соколовська, Т.І. Єфименко, І.О. Луніна та ін.]. – К.: НДФІ, 2006. – 320 с. 2. Іванов Ю.Б. Податкова система / Іванов Ю.Б., Крисоватий А.І., Десятнюк О.М. – К.: Атіка, 2006. – 920 с. 3. Податкова політика України: стан та проблеми перспективи: монографія / [Мельник П.В., Тарангул Л.Л., Варналії З.С. та ін.] ; за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання України, 2008. – 675 с. 4. Порівняльний розподіл доходів громадян між Україною, Російською Федерацією та Польською Республікою у розрахунку на одну особу у рік, % (за підсумками 2010 року) : (Шустер LIVE, ТРК Україна, (22.10.2010) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://rutube.ru/tracks/3702124.html>. 5. Холод Н. Фінансові інструменти державного регулювання доходів населення [Електронний ресурс] / Н. Холод // Формування ринкової економіки в Україні. / Н. Холод. – Львів, 2009. – Вип. 19. – С. 483–488. – Режим доступу до жур.: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/freu/2009_19/67_1.pdf. 6. Gwiazdowski R. Podatek progresywny i proporcjonalny / Robert Gwiazdowski – Warszawa: Fabryka Druku, 2007. – 459 s. – (Doktrynalne przesanki, praktyczne konsekwencje). 7. Закон України “Про Державний бюджет України на 2011 рік” від 23.12.2010 № 2857-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу до сторінки: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2857-17>